

יראת השם ראשית דעת

מ"מגיע לי" ל"רואים אותי" - יסודות היראה בחינוך הילד

מאת: הרב יחיאל יעקובזון

תוכן העניינים

פרק א - הבחור מבני ברק: כשהכול "מגיע לי"

הנער התוקפני ליד הרכב · "אתה שונא אותי, כי לא קניתי לך פחית קולה"

פרק ב - חוכמה, בינה ודעת

שלושה שלבים בהבנה · הילד שטיפס על עמוד החשמל

פרק ג - "אני קיים": למה הכול נדמה מגיע לנו

התחושה הראשונה של כל תינוק · כפיות הטובה כלפי מי שהכי טוב לנו

פרק ד - לתת בלי לפנק

הרגע שלפני ה"כן" · מי שלא יכול להגיד "לא"

פרק ה - אין דבר בבריאה שאינו מהתורה

סוד הבחירה · כל אדם נולד עם יראה

פרק ו - "רואים אותי": יסוד היראה

רבי יוחנן בן זכאי וברכתו האחרונה · הנער שנעל את הדלת שלוש פעמים

פרק ז - מי באמת מסתכל עליך?

האופנוען בדרך לצפון · כשהילד מתבייש בהוריו

פרק ח - שמירת העיניים: קו מול עיגול

למה השמיעה נוטה לטוב והראייה לרע · רבי לופיאן בגיל 84

פרק ט - איך ילד תופס את הקדוש ברוך הוא: דרך ההורים

לתפוס אותו כשהוא בסדר

הבחור מבני ברק: כשהכול "מגיע לי"

בפרק זה: פסוק פתיחה: "יראת ה' ראשית דעת". וסיפור פתיחה מלא: הנער בן ה-14 שתקף אותי ליד הרכב, ומה שלימד אותו הנסיעה המשותפת לציון רבי שמעון על אמת שהוא לא רצה לשמוע.

"יראת ה' ראשית דעת, חכמה ומוסר אֵוילים בָּזוּ."

משלי א, ז

הפשט של הפסוק הזה איננו כה ברור לעין. אין ספק שכל אחד מאיתנו מכיר אנשים שנראים בעלי דעת רבה - והם לא יראי שמייים. ואין ספק, גם אם זה לא נעים, שכל אחד מכיר אנשים שנראים יראי שמייים אבל קצת חסרי דעת. אילו הפסוק היה אומר "יראת ה' ראשית עבודת ה'", או "ראשית מוסר", או "ראשית צדקות" - היה קל יותר להבין. אבל "יראת ה' ראשית דעת" - מה הפשט?

הנער התוקפני ליד הרכב

עמדתי פעם ליד הרכב שלי, ליד ביתי, מוכן לנסוע להרצאה, וראיתי בחור צעיר, כבן ארבע עשרה, הולך לקראתי בתוקפנות ניכרת. הוא ניגש ואמר: "אתה הרב יעקובזון? אני צריך לדבר איתך." הסגנון היה מוזר - שפת גוף וטון שלימדו שהוא גדל במה שנקרא "תפנוקי החיים": מהילדים שההורים שלהם עשו עמם חסד בעצם זה שהם היו קצת בסדר.

ניסיתי להראות לו, בעדינות, שהוא קצת מגזים - כי כל עוד הוא מתייחס אליי כאילו הוא עושה איתי טובה בכך שהוא מוכן להתייחס אליי, אין לי סיכוי רב לסייע לו. אמרתי לו בחיוך: "אני לא רוצה לדבר איתך." הוא הזדעזע - אף אחד עוד לא העז להתחצף אליו כך. "אני לא רוצה לדבר איתך," חזרתי, "אבל אני צריך לדבר איתך - זה לא מעניין אותי. אני באתי במיוחד לבני ברק, אתה יכול לחזור אם אתה רוצה." "אני לא יכול לחזור," הוא ענה, "יש לי בעיה עם אבא שלי. אני לא סובל אותו." "זה לא בעיה שלי," עניתי, "אני עוסק בחינוך מבוגרים - לא בחינוך אבות. עם הבעיה שלך, אולי הייתי יכול לעזור, אבל עם הבעיה של אבא שלך אני לא יכול." הוא התעקש, וביקש טרמפ. הצעתי לו טיול לצפת - לרבי שמעון - בדרך להרצאה שלי, "אבל לא מדברים על בעיות".

בדרך הוא בכל זאת דחף לי, שוב ושוב, לספר על הבעיה: הוא לא סובל את אביו, לא מוכן לגור איתו בבית אחד. הסיבה, כפי שסיפר: אביו הבטיח לו חליפה לפסח - ולא קנה. "איך אפשר לסבול בן אדם כזה?" הוא שאל.

"אתה שונא אותי, כי לא קניתי לך פחית קולה"

בדרך חזרה, אחרי ההרצאה, אמרתי לו: "הייתי רוצה לשאול אותך שאלה אישית." הוא סירב, בטוח שלא אקבל תשובה כנה. אחרי שכנוע ממושך - וברוח של "מתיחת קשת", כמו שאמרו חכמים על הדרך למסור מסר שייכנס עמוק - אמרתי לו בלחישה: "אתה שונא אותי." הוא נבהל: "מה פתאום, אני מחבב אותך, למה נסעתי איתך?" "האמת, עניתי, "אני לא קניתי לך חליפה לפסח. גם לא שרוך לנעל. גם פחית קולה - כשעצרתי בקיוסק ליד רבי שמעון, קניתי רק לעצמי, ואמרתי לך שיש מים בצינור אם צמא. אז מה קשור? אתה שונא את אביך כי הוא לא קנה לך חליפה, ואותי אתה מחבב, אף שגם אני לא קניתי לך כלום. איזה עולם זה? איפה הצדק?"

הוא ניסה: "אבל הוא אבא." אז המשכתי: "אבא שלך מסכן, מאז שנולדת - כמה כסף השקיע בך? כמה מהעולם שלו הוא ויתר למענך? חצי מהחיים שלו. אם היה רוצה לחיות רק לעצמו, היה צריך לעבוד יום בשבוע - כל השאר בשבילך." פירטתי, בעדינות ובאיטיות, את כל מה שקיבל מאביו לאורך השנים - בגדים, שכר לימוד, כל צורך - עד שראיתי שהמסר מתחיל להיכנס, גם אם לא הנעים לו. "פעם אחת לא קנה חליפה - ואתה שונא אותו. אני לא נתתי לך אף פעם כלום - אפילו לא פחית קולה - ואתה מחבב אותי. למה? כי אני לא אבא שלך. מה זה אומר עליך?"

הוא ניסה להתחמק: "אני מתכוון שהוא אבא שלי." "אה", אמרתי, "אז בוא נגדיר מחדש את המושגים - 'אבא' זה אדם שבעצם אין לו זכות קיום, שהעובדה שהוא מסתובב חופשי על פני האדמה ונושם אוויר ומזהם אותנו זה בעצם פשע שראוי לענוש עליו - אלא שאנחנו סולחים לו בדיעבד כי הוא זוכה לשרת אותנו. אבל ברגע שהוא בוגד בתפקיד..." הסברתי לו, קרוב לחצי שעה, כמה זה עולם מעוות. בסוף הוא השתכנע - בשכל, לא ברגש. הוא כעס עליו כשירד מהרכב, אבל אמר: "אתה ידעת את האמת." אמרתי לו: "תודה על המחמאה - זה סימן שנכנסתי למשפחה."

איך זה קורה, שאנשים שמקריבים למעננו את חייהם - אנחנו רומסים אותם? זו התופעה של כפיות הטובה, וממנה ננסה להבין את היסוד העמוק: "יראת ה' ראשית דעת". לפני שנגיע לזה, צריך להבין מה זה בכלל "דעת" - וזה נושא הפרק הבא.

בפרק זה: ההבדל המדויק בין שלושת המושגים חוכמה, בינה ודעת. ודוגמה פשוטה - הילד שטיפס על עץ ועל עמוד חשמל - שממחישה מתי "דעת" באמת נכנסת לאדם.

נדבר בקצרה על חוכמה, בינה ודעת. חוכמה - זה מה שאדם קולט מבחוץ: מה שאומרים לו, מה שהחושים שלו מלמדים אותו, כל הניסיון והידיעות שלו. בינה - מלשון "בונה", "מבין דבר מתוך דבר": פירושה שהוא מבין את החוכמה עד כדי כך שהוא יכול לבנות ממנה, ליישם אותה במקרה אחר. אם אתה מבין עיקרון ויכול להשתמש בו במקרה שונה - זו ההוכחה שהבנת. דעת - זה כשההבנה נהיית כל כך עמוקה עד שהיא נהיית חלק מתפיסת העולם של האדם, חלק מהחושים שלו, מהאינסטינקטים שלו.

הילד שטיפס על עמוד חשמל

נגיד ילד גדל במדבר בודד, ובמדבר יש שני עצים. אמא שלו אומרת לו: "אתה רואה, לא טוב לטפס למקום גבוה - אם תיפול, זה כואב; אם תיפול ממקום גבוה יותר, יכאב יותר." אם הוא מאמין לה - יש לו חוכמה. הוא קלט שלטפס על עצים מסוכן.

יום אחד לוקחים אותו לעיר, שבה יש עמוד חשמל, והוא רוצה לטפס עליו. אם הוא אומר לעצמו: "לא, אמא אמרה שזה מסוכן" - הוא כבר הבין. אם הוא חושב שיש הבדל בין עץ לעמוד חשמל - סימן שהוא לא הבין באמת, יש לו רק חוכמה שנשארה מקומית לעצים בלבד. אם הוא מסוגל "לבנות" מהעץ לעמוד החשמל - זו כבר בינה. אבל אם הוא מגיע לבניין עשר קומות בלי מעקה, עומד על הקצה, ועושה פלפול: "אמא אמרה על עץ, ואני הבנתי שהדין שווה לעמוד חשמל" - הוא עדיין לא באמת יודע שהבעיה איננה בטיפוס אלא בגובה עצמו. אז יש לו חוכמה ובינה, אבל חסר לו דעת. דעת זה שכשהוא עומד במקום גבוה, הוא נרתע אוטומטית - ההבנה נכנסה כל כך עמוק לתוך עצמותו, עד שהיא נהיית חלק מהחושים שלו.

דעת, אם כן, זה חיבור - מה שכבר התחבר לתחושות של האדם, אל האני שלו. כשאדם יודע שצריך להתנהג בצורה מסוימת, וזה כל כך עמוק שהוא לא מסוגל לעבור על זה - זו כבר דעת. הדבר הראשון שאדם קולט בעולם, עוד לפני שהוא מזהה אמא ואבא, זה "אני". רק אחר כך, לאט לאט מתוך הערפל, הוא מבודד דמויות ולומד לקרוא להן "אמא", "אבא". אבל בתפיסה של הילד, תמיד קודם היה "אני" - "העולם התחיל ממני". ולכן, "יראת ה' ראשית דעת" - יראת השם צריכה לבוא כהקדמה לדעת שלך, שהיא "אני". יראת השם האמיתית היא לתפוס: "אני ראשון? מאיפה באתי? מי הוא הרצון העליון שהביא אותי לכאן?"

"אני קיים": למה הכול נדמה מגיע לנו

בפרק זה: החיבור בין הסיפור של הנער לבין "יראת ה' ראשית דעת": התחושה הטבעית של כל תינוק - "אני קודם, העולם נועד לשרת אותי". ולמה דווקא כלפי מי שהכי טוב אלינו, אנחנו נעשים כפויי טובה.

תינוק שנולד לעולם, גם אם עוד לא מדבר, הדבר הראשון שהוא תופס הוא: "אני קיים". זו התחושה הבסיסית ביותר, וכל מה שהוא קולט אחר כך, ברמה של דעת, מתחבר אליה. מתוך התחושה הזו - "אני ראשון, העולם התחיל ממני" - נובעת תחושה טבעית: אם אני ראשון, הכול שייך לי, הכול נועד לשרת אותי. יש ביטוי נורא, בכתבי הרמח"ל, שבסוד הבחירה: אדם מתקרב או ל"אין עוד מלבדו", או - חלילה - ל"אין עוד מלבדי". אנחנו מרגישים את זה אפילו בדברים קטנים: מי שגר בבניין ובא שכן חדש שמתחיל לשנות משהו - כולם כועסים עליו, "אנחנו היינו קודם".

ילד בן עשר, בן שבע-עשרה, ואפילו בן שלושים - אם בשכלו הוא מבין שההורים שלו היו לפניו, בהרגשה, בדעת שלו, זה לא באמת קיים. "אני הייתי - אחר כך קלטתי אתכם. אתם נועדתם לשרת אותי." זו תחושה טבעית לכל אדם - שהבריאה כולה נועדה לשרתו - ולכן מי שמועל בתפקיד השירות הזה, כביכול, "אין לו מקום עלי אדמות" בעיני אותו אדם.

זו הסיבה שאנחנו כפויי טובה דווקא כלפי הורים, ולא כלפי שכנים. השכן, מראש בהתנהגותו, הראה לנו שאיננו מתכוון לתת לנו כלום - אז לא מצפים ממנו לכלום, וכל מחווה קטנה שלו מתקבלת בהערכה. אבל ההורים, ש"נועדו לשרת אותנו" בתפיסתנו הפנימית, ככל שהם מוסיפים לתת - הם רק מחזקים את התחושה שזו חובתם, ואי אפשר להכיר להם טובה. לפני כמאה וחמישים שנה, ההורים בעולם כולו נתנו לילדיהם עשירות ממה שאנחנו נותנים היום, דרשו מהם פי עשרה יותר, והילדים אהבו והוקירו את ההורים. היום אנחנו כמעט נהפכנו למשרתים שלהם, והם - כפויי טובה.

כשמישהו עושה איתך חסד, בפעם הראשונה אתה מרגיש שלא מגיע לך - כי הוא זר. אבל אחרי עשר פעמים, הוא נכנס למעגל הטבעי שלך, ופתאום הוא "משרת אותך" עד שאתה חוזר לאותה תמונה של "אני". התחושה הטבעית: מי שעושה לך טובה - חייב להמשיך לעשות אותה. ככל שהוא מתרגל לזה יותר, זה עמוק יותר אצלו - וכשהוא לא מצפה יותר, אתה מראה לו שאתה לא חייב לו.

שתי דוגמאות ממחישות עד כמה זה חוק כללי, לא רק בבית: פעם, כשנסעתי כל יום אחר הצהריים לישיבה סמוכה, ראיתי אברך בתחנת האוטובוס והתחלתי לקחת אותו קבוע. יום גשום, נאלצתי לפנות ולעזור למשפחה שנתקעה בכביש, ולא יכולתי לקחת אותו כרגיל. הוא, שהתרגל כבר לטרמפ הקבוע, קיבל את זה בכעס - "בדיני שמיים אתה חייב לי חמישים שקל, כי הפסדתי את האוטובוס וניגשתי במונית" - וזימן אותי לדין תורה. פעם נוספת: לקחתי על עצמי, בחד, להשאיל כלים לשכנים - וכעבור זמן, כשלא החזרתי כלי מיד בזמן שאיש ציפה, שאלו אותי בתמיהה איך "בעל הגמ"ח" לא בודק את זה. הדוגמאות האלה - שהחתם סופר עצמו כותב עליהן בהקדמת ספרו, שסבל רדיפה במקומות שבהם רק היטיב - מלמדות: זה חוק בטבע האדם, לא סתם מקרה בודד.

בפרק זה: העצה המעשית: אפשר לתת לילד הרבה יותר ממה שנותנים - ובלבד שלא בכל פעם באופן אוטומטי. ההבדל בין "כן" שנותנים כי לא מעיזים להגיד "לא", לבין "כן" שהוא באמת נתינה.

ילד מפונק, שגדל לעולם שבו הכול מגיע לו וכולם חייבים לו, איך אפשר להכניס בליבו שמץ הרגשה של "לא מגיע לי, וזה לא שלי, ורק הרשו לי"? מאיפה יהיה לו את זה - הרי הכול שלו, מנקודת מבטו? הבעיה של הפינוק היא בעצם יסוד היראת שמיים שלנו - כי מי שנכנס לביתו ומרגיש "הכול שלי, מגיע לי, אני יכול לעשות מה שארצה" - עד שלא יתמודד עם התחושה הזאת, לא יגיע ליראת שמיים אמיתית.

חשוב להדגיש: זה לא אומר שצריך למנוע מהילדים. אני מציע דווקא לתת יותר ממה שנותנים היום - אבל בלי לטשטש את התפיסה שהילד מקבל. הסוד פשוט: כשילד מבקש משהו שבין כה רוצים לתת לו, לא להגיד "כן" מיד ואוטומטית - לחכות רגע, שנייה, לחשוב. אם אתה עונה "כן" מיד תמיד, אתה מלמד את הילד שזה מובן מאלין, שזה "מגיע" לו. אם אתה עוצר רגע לחשוב, אתה מזכיר לו - בלי מילה אחת - שאתה זה שיכול להגיד "לא", ושמה שהוא מקבל הוא באמת מתנה.

יש פתגם בלדינו: "מעולם לא אמר לא, מי שלא יכול להגיד לא." מי שלא מעיז להגיד "לא" לילד שמבקש ממנו, כשהוא אומר "כן" - זה לא נחשב נתינה אמיתית, אלא כניעה. הרב דסלר, כפי שהובא בשם תלמידיו, לימד: כשאדם עושה חסד, צריך שתהיה לו הרגשה טובה - "יש לי כוח הנתינה". מי שאומר "כן" רק כי הוא לא מעיז להגיד "לא", מרגיש מנוצל - וגם המקבל לא מתפתח לטובה מהנתינה הזאת, כי היא לא הייתה נתינה של ממש.

עצה מעשית: אם ילד מבקש דבר, ואתה בין כה מתכוון לתת - חכה שנייה, תחשוב, ואז תן. אם הוא מיילל כדי לזרז אותך - עצור, וחכה עוד. תוך חודש של תרגול, השינוי ניכר. יש כאן גם עבודת מידות לגבי ההורה עצמו: אם קשה לך לחכות, אם אתה מרגיש שהמתנה קצרה כבר מלחיצה אותך - סימן שזו נקודה שדורשת עבודה. אבל הכלל הבסיסי נשאר: אפשר לתת המון - חמש פעמים יותר ממה שנותנים היום - ובלבד שהילד ירגיש שהוא מקבל, לא שמגיע לו.

אין דבר בבריאה שאינו מהתורה

בפרק זה: נושא שני, עמוק יותר: כל הבריאה נובעת מהתורה, ולכן אין לאדם בחירה "לברוא את עצמו מחדש" - הוא רק בוחר לאן להפנות את הכלים שכבר נבראו בו. המסקנה: כל אדם נולד עם יסוד אמונה ויראה.

חז"ל לימדונו שאין שום דבר בבריאה שאינו נובע מהתורה. התורה היא התוכן הפנימי של העולם - עשרת הדיברות הם התוכן הפנימי, עשרת המאמרות הם המעטפת החיצונית. כמבואר בזוהר הקדוש: הקדוש ברוך הוא הסתכל באורייתא וברא עלמא. משל האדריכל שמתכנן בניין לפי התוכנית איננו משל מדויק לגמרי, כי בבניין אפשר לשנות שינויים קטנים בלי לסתור את התוכנית - איפה יעמוד העציץ, איפה יהיה השולחן. אבל בבריאה - אין שום דבר שאינו תורני, שאינו לשם תורה.

אם כן, מהיכן באה הבחירה לרע? התשובה: הבחירה הרעה היא לקיחת אותם כלים בדיוק שנבראו לצורך תורה, ושימוש בהם לדברים אחרים. אין לאדם בחירה לברוא כלים חדשים מחדש. אותה "מכונת" - במשל - שנתן הקדוש ברוך הוא לאדם כדי לנסוע לבית המדרש, בדיוק אותה מכונת הוא לוקח כשהוא נוסע למקום אחר.

המסקנה המעשית מכאן חשובה ביותר: לפי זה, כל אדם נולד עם אמונה, כל אדם נולד עם יראה, עם כל הדברים הבסיסיים הנדרשים לעבודת ה'. אין באמת "כופר" שאין לו שום אמונה - יש רק אדם שמאמין במשהו אחר. הבסיס של האמונה, בסיס היראה שנטועה בליבו של כל אדם, הוא המקסימום שאליו יכול להגיע בעבודת ה' - אם רק יכוון אותו לכיוון הנכון, לעבודת הבורא. ואם לא - היראה הזאת לא נעלמת, היא רק מתפזרת לכיוונים אחרים: פחדים, חרדות, אמונות תפלות, מנחשים וכוסמים. יראה שמורכבת ובזבזה זו "יראה מקולקלת", כפי שלימד רבי חיים ויטל.

הנקודה הזאת - שהיראה כבר קיימת בכל אדם, וצריך רק לכוון אותה - היא המפתח להבנת הנושא השלישי והמרכזי: לאן בדיוק פונה היראה הטבעית של האדם, כשהיא לא מכוונת לשמיים? התשובה טמונה בתחושה שכל אדם חי איתה בלי לשים לב: התחושה ש"רואים אותי".

"רואים אותי": יסוד היראה

בפרק זה: סיפור רבי יוחנן בן זכאי על ערש דווי, וברכתו המדהימה לתלמידיו. וסיפור מרתק: הנער במוסד הסגור שנעל שלושה שערים ובדק את המסדרון שלוש פעמים - לפני שגילה שאי אפשר באמת "לא להיראות".

כל אדם נברא עם הרגשה עמוקה, עשרים וארבע שעות ביממה, גם בשנתו - הרגשה של "רואים אותי". כך נברא כל אדם. אמרה זו נתמכת אף בפסוקים: "וַיִּקְרָא אֶבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יִרְאַה, אֲנֹכִי יֹאמֶר הַיּוֹם בָּהֶר ה' יִרְאַה" - וכך גם "שֶׁלֶשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאַה כָּל זָכוֹר אֶת פָּנֵי ה' אֱלֹהֵיךְ". מדוע בחרה התורה בלשון "יראה" ולא פשוט "יעלה לרגל"? כי בעצם, זה לא תלוי בי אם אני רואה - זה תלוי בזה שמישהו אחר רואה אותי. "יראה כל זכורך" - תמיד תהיה במצב שבו אפשר לראות אותך. ההרגשה הזאת - שרואים אותי - קיימת אצל כל אדם, בכל רגע. הבחירה מתחילה בשאלה: לאן אני מפנה את ה"רואים אותי" הזה - כלפי מעלה, או כלפי בני אדם?

כשרבי יוחנן בן זכאי חלה ועמד לפני פטירתו, ניגשו אליו תלמידיו: "רבנו, ברכנו". ברך אותם: "יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם". שאלוהו תלמידיו בתמיהה: "עד כאן?" - וזו ברכתך? השיב להם: "הלואי". והוכיח: כשאדם עובר עבירה, הוא אומר "הלואי ולא יראני אדם" - ולא "הלואי ולא יראני הקדוש ברוך הוא".

מסכת ברכות כח, ב

המקסימום של יראת שמיים שאדם יכול להגיע אליו הוא שכל הכוח הזה של "רואים אותי" יופנה כלפי שמיים - שבאותה טבעיות אוטומטית שבה אדם שלא בוחר בטוב מדמה לעצמו ש"רואים אותי" זה בני אדם, אצל מי שבוחר בטוב זה ילך אוטומטית לקדוש ברוך הוא.

הנער שנעל שלוש דלתות - ובכל זאת מישהו הביט

נכנסתי פעם למוסד סגור - מוסד לנערים שלפי חומרת מעשיהם היו זכאים, לפי חשבון המדינה, לבלות את שארית חייהם בבית סוהר, אלא שלא הגיעו עדיין לגיל הנכסף. יום אחד ראיתי נער שלפי שפת גופו הבנתי שהוא הולך לבצע מעשה מיוחד, והלכתי אחריו. הוא פתח שער ברזל נעול במיומנות, נכנס פנימה, עבר מאגף לאגף - כל אגף עם שער משלו - עד שהגיע לחדר שאינו שלו.

שם, קודם כול, בדק את המסדרון שלוש פעמים שאין איש. נעל את החדר מאחוריו, ובדק גם מתחת למיטה. רק אז פתח את הארון של חברו לחדר, שם היה ארנק עם כסף רב - נראה ששמע שכסף מזיק, ורצה להקל מעל חברו את העומס. ברגע שנגע בארנק, קפץ פתאום אחורנית והביט מסביב, כבר אחרי שבדק שאין איש. הקפיצה הפתאומית הזאת - שלא הייתה תגובה לרעש כלשהו, כי היינו עוקבים דרך מצלמות נסתרות - הזכירה לי סיפור על החפץ חיים, שנסע פעם עם עגלוננו ליד שדה חציר, וכשהעגלון עצר להתרים חציר לסוסו בלי רשות, החפץ חיים רק צחקק. העגלון קפץ על העגלה ודהר, ואחרי מאה מטר הביט לאחור. שאל אותו החפץ חיים: "מדוע אתה מביט לאחור? הרי אין שם איש שרואה." אותה תנועה בדיוק אצל הנער במוסד הסגור: אף אחד לא ראה אותו, ובכל זאת - ההרגשה הבלתי נשלטת של "רואים אותי" הכריחה אותו להביט לאחור.

עומק העניין הוא: כל אדם, גם כשאין ברור מי מסתכל, נושא בתוכו את ה"רואים אותי" הזה. הפעם הראשונה שאדם עובר עבירה, ההרגשה של "רואים אותי" דווקא מתגברת - זו מתנה שנתן הקדוש ברוך הוא, חסד שנועד לעצור אותו לפני הנפילה. אבל ככל שהוא חוזר על העבירה, זה נעשה לו כהיתר, ותחושת "רואים אותי" נחלשת - כי הוא כבר בחר לכוון אותה כלפי בני אדם, לא כלפי הקדוש ברוך הוא.

מי באמת מסתכל עליך?

בפרק זה: דיאלוג מצחיק ומטלטל עם אופנוען צעיר בדרך לצפון, שממחיש עד כמה אף אחד באמת לא מסתכל עלינו כמו שאנחנו מדמיינים. ויישום ישיר לחינוך: הסכנה שבחינוך "מה יגידו השכנים" - וסיפור על ילד שהתלכלך בעפר בשבת.

אנחנו גדלים אצלנו גדודים של צעירים שחיים במעין פנטזיה חולנית: "איזה רושם אני עושה, מה חושבים עליי". האמת הפשוטה: אף אחד לא חושב עליך. אף אחד לא מסתכל עליך באמת. מי שנפגע כשמכונית עוקפת אותו בכביש, ורוצה "להראות לו" - למי הוא בכלל רוצה להראות? הנהג השני לא יזכור אותו כלל.

האופנוען בדרך לצפון

נסעתי פעם לצפון עם בחור לידי. אופנוען צעיר עבר לידנו והתחיל לעשות תרגילים על הכביש - השכבות, גלגל אחורי, הכול. הבחור לידי התפעל מאוד. הגענו לצומת שבו עצרה המשטרה את התנועה, והאופנוען נעצר לצידי בדיוק. פתחתי את החלון ואמרתי לו בשבחו: "איזה ביצועים!" הוא התרשם, חשב שאני "מבין". אמרתי לו שאני זוכר בעצמי - כביכול - שתי גלגלים על אופנוע, אז הוא כבר החל להעריך אותי ממש. ואז שאלתי, בטון ידידותי: "אתה יודע מה, חבל..." "מה חבל?" שאל, החיוך נמחה מפניו. "חבל, כי אתה ואני יודעים שכשאתה עושה השכבה במהירות כזאת על חמש-שש אבני חצץ, זה נגמר. אתה גם יודע שאתם, האופנוענים, מקבלים התקפי לב הרבה יותר משאר האוכלוסייה, ומחלות עצבים ממתח כזה. אתה עושה את זה בשביל שהחבר'ה יראו - אבל תגיד לי, מי מהם באמת רואה אותך? אם חברך יעשה תרגילים דומים, ואני אספר בבית 'ראיתי היום סוזוקי מדהים' - זה מה שתופס, לא 'ראיתי את דוד'. אתה בכלל לא נראה מתחת לקסדה. איש לא יודע שזה אתה." הצבעתי גם על פיאט שניסתה לעקוף את הפקק ונתקעה - "כולם אומרים 'איזה גבר גזעי, מתוחכם' - אבל תראה, זה פשוט לא שווה." שאלתי אותו איפה הוא גר. "בטבריה." "כשאתה נמצא שם - תיסע בלי קסדה, תנפץ את הגולגולת, תקבל את הכבוד שמגיע לך. אבל בכביש הבין-עירוני, תיסע רגיל כמו כולם - כי מה שיקרה זה שטמבל אחר יעשה בדיוק את הביצועים האלה, וכולם יחשבו שזה אתה. זה חינם."

עוד דוגמה מהחיים: אנשים משקיעים אנרגיה עצומה ב"רושם" - איך הם הולכים, איך הם מדברים, כמעט "עוצרים נשימה" מרוב דאגה למה חושבים עליהם. אבל האמת: כמעט אף אחד לא באמת מסתכל, וגם אם מסתכלים - שוכחים תוך רגע. הפחד הזה, "מה יגידו, איך זה נראה", הוא בדיוק הכיוון השגוי של תחושת

"אתה מלכלך אותי" - כשהילד לומד יראת שמיים הפוכה

הבן שלי, כשהיה כבן חמש, שיחק בשבת בבית הכנסת עם ילד אחר - נסיך לבוש בגדי חג, גרביים עם פונפונים - וכדרכם של ילדים, שניהם התפלשו בעפר ליד הבימה. הבן שלי התלכלך קצת. אביו של הילד השני, כשראה את בנו מלוכלך, כעס: "אתה מלכלך אותי - תראה איך אתה נראה, אני אתבייש ללכת איתך." חינוך אותו נכון? עכשיו הוא כבר מיישם את זה - כשמישהו שואל אותו "לאן צועד הנוער", אני אומר: קודם תשאלו מאיפה הוא בא. תסתכלו מאיפה הוא בא.

מי שרוצה שתישא בליבו של בנו יראת שמיים אמיתית, צריך למחוק מהלקסיקון הביתי לחלוטין משפטים כמו "מה יגידו השכנים", "איך אתה נראה", "אתה מביך אותי". מותר, ואף כן, להיות כן: "מפריע לי הרעש, בן אדם צריך להתחשב בחברו" - זו סיבה אמיתית ולגיטימית. אבל "מה יגידו" מלמד את הילד שכל עולמו הוא "רואים אותי" של בני אדם - ולא של שמיים.

שמירת העיניים: קו מול עיגול

בפרק זה: נושא שלישי, קצר: מדוע השמיעה נוטה באופן טבעי לטוב והראייה נוטה לרע. ניסוי מעניין: להביט לאופק ולים ולהרגיש את האמונה מתחזקת. וסיפור: רבי לופיאן ששמר עיניים אף שכבר לא ראה כלום.

"פִּלְגֵי מַיִם יֵרְדּוּ עֵינֶי, עַל לֹא שְׁמָרוּ תוֹרָתְךָ."

תהלים קיט, קלו

יש כאן דקדוק לשוני שכדאי לשים לב אליו, כפי שמובא בספר חובות הלבבות: הפסוק לא אומר "פלגי מים ירדו עיניי כי לא שמרתי תורתך", אלא "על לא שמרו תורתך" - כאילו העיניים עצמן, לא האדם כולו, הן שלא שמרו. העין, כפי שמלמד המדרש, "משחיתה" יותר מכל האיברים יחד. יש לאדם שני כלים עיקריים שבהם הוא בונה את תפיסת עולמו: האוזן והעין. גם בלשון הקודש, "לשמוע" פירושו גם "להבין", ו"לראות" פירושו גם "להבין" - "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל" מתפרש כ"קבל", ו"רָאָה אֱנֹכִי" מתפרש כ"דע".

אם יש שני כלים, אחד נוטה באופן טבעי לטוב ואחד לרע - השמיעה נוטה באופן טבעי לטוב, והראייה נוטה באופן טבעי לרע. ההבדל: שמיעה היא קו, ראייה היא עיגול. שמיעה היא תהליך - כשאני שומע משפט, אני יודע שהמשמעות תתבהר רק בסוף, ושאני מעורב בתהליך של קליטתו. אבל ראייה - כשאדם פותח את עיניו, הוא רואה בבת אחת את כל מה שהוא יכול לראות. זה יוצר אשליה שמה שהוא רואה זה "הכול" - עיגול, צורה סגורה. משם מתחיל שורש הכפירה: אם הוא לא רואה עולם רוחני, לא רואה בורא עולם - הראייה גורמת לו אשליה כאילו, חלילה, אין.

יש בזה עצה מעשית, ניסיון שקל לבדוק: תעמוד במרכז עיר סואנת, תפתח את העיניים ותגיד "יש בורא עולם". אחר כך תעמוד מול אופק פתוח - שדה, ים - ותגיד את אותו משפט. תרגיש שהוא נכנס עמוק יותר כשאתה מביט אל האופק, כי שם אתה מרגיש שאתה לא רואה הכול - אתה רואה רק את הקצה, את מה שאין לו סוף. תכלת, שדומה לים - הים דומה לרקיע, הרקיע לכיסא הכבוד - מסמלת בדיוק את זה: את התכלית, את מה שמעבר לראייה המידית.

רבי לופיאן, גיל שמונים וארבע

ראיתי את רבי אליהו לופיאן, בגיל שמונים וארבע, מוריד את עיניו בשמירת עיניים בעת התפילה. חברי לחשו לי בתמיהה: "אבל הוא כבר כמעט לא רואה כלום, אפילו לא ממרחק מטר - למה הוא צריך שמירת עיניים?" הרב שמע, למרות שחשבנו שגם שמיעתו כבר חלשה. הוא ענה בשקט: "הלוואי וקברנו את עצמנו באדמה." רק לאחר זמן הבנתי את הסוד: שמירת עיניים איננה רק אי-ראיית דברים אסורים. היא גם - ואולי בעיקר - תזכורת מתמדת שאני לא רואה את הכול, שיש מעבר למה שעייני תופסות ברגע הזה. זו בדיוק התרופה נגד ה"עיגול" - נגד האשליה שמה שרואים זה כל המציאות.

אין כאן קריאה להורים להתחיל לחנך ילדים קטנים ב"שמירת עיניים" הלכתית - זה עלול ליצור בעיות נפשיות מיותרות. הכוונה כאן היא לעיקרון העמוק: להזכיר לעצמנו - ולילדינו, כשיגדלו - שהראייה המידית איננה "הכול", ושמעבר לה יש עולם רוחני שלם שלא נראה ברגע נתון.

איך ילד תופס את הקדוש ברוך הוא: דרך ההורים

בפרק זה: המסר המסכם, המעשי ביותר בספר: ילד לא תופס את הקדוש ברוך הוא כמושג מופשט - הוא תופס אותו רק דרך היחס של אביו ואמו אליו. האם ההורים "תופסים אותו" כשהוא לא בסדר, או "תופסים אותו" כשהוא כן בסדר - זה קובע איזו יראת שמיים תיבנה בליבו.

ילד לא תופס את המושג "יחסי הקדוש ברוך הוא עם בני אדם" באופן מופשט - הוא תופס אותו רק דרך היחס שלו עם אביו. אין לו תפיסה מופשטת עד גיל ההתבגרות. הוא יכול לומר, אם ילמדוהו, ש"לקדוש ברוך הוא אין גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף" - אבל בפועל, הבסיס הרגשי שלו הוא תמיד דמות אביו.

אם הילד מרגיש שאביו "מחפש אותו" רק כדי לתפוס אותו כשהוא לא בסדר - הוא לא יוכל להתחבר לעבודת ה' באמת, גם אם הקדוש ברוך הוא אוהב אותו אהבת נפש. אם ילד ירגיש שאביו מחפש לתפוס אותו כשהוא כן בסדר, וליהנות מזה - זה השורש של יראת שמיים אמיתית.

שאלה מעשית לכל הורה: כשאתה יושב עם הבן שלך ללמוד - אתה מחפש לתפוס אותו כשיש טעות, או שאתה מחפש לתפוס אותו כשהוא בסדר? אם ילד גדל בבית שבו העיקר הוא "רואים אותי" חיובי - כשהוא נמצא במצווה, ואמא שלו רואה ואומרת "איזה יופי!" - הוא מתחבר ליראת שמיים אמיתית, לתחושה ש"רואים אותי" מלמעלה בעין טובה. אבל אם ה"רואים אותי" שלו הוא תמיד "מה עשית, מה עשית" - חשדנות מתמדת - זה נהיה היחס שלו כלפי בורא עולם, מתנת חייו.

זו נקודת הסיום, וגם נקודת החיבור לכל מה שלמדנו: הילד שנפגש עם אביו התוקפני ליד הרכב הרגיש כל חייו ש"מגיע לו" - כי איש לא לימד אותו שיש למעלה ממנו. הנער שנעל שלושה שערים גילה, בעל כורחו, שאי אפשר לברוח מ"רואים אותי" - השאלה היחידה היא לאן זה מכון. והילד שהתלכלך ליד הבימה למד יראת שמיים הפוכה - יראת "מה יגידו" במקום יראת שמיים אמיתית. בכל המקרים האלה, נקודת ההתחלה היא אותה נקודה בדיוק: איך ההורה מביט בילד. אם הוא תופס אותו כשהוא בסדר, ונהנה מזה בגלוי - הוא נותן לו את המפתח האמיתי ליראת שמיים. אין דרך אחרת.

מקורות ומראי מקומות

1. משלי א, ז - "יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו".

2. ביאור הגר"א על משלי - "יראת ה' ראשית דעת" כהקדמה הכרחית לדעת.
3. בראשית כב, יד - "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה".
4. שמות כג, יז; דברים טז, טז - "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך".
5. תהלים קיט, קלו - "פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך", ופירושו בספר חובות הלבבות.
6. מסכת ברכות כח, ב - פטירת רבי יוחנן בן זכאי וברכתו לתלמידיו.
7. זוהר הקדוש - "אסתכל באורייתא וברא עלמא".
8. תורת רבי חיים ויטל בעניין "יראה מקולקלת".
9. סיפורים ומעשים המובאים בגוף הספר - מניסיונו האישי של הרב יחיאל יעקובזון בשדה החינוך.

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520 📞

שיעורים נוספים של הרב 🎧

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190 📻

באתר: www.kol-toda.co.il (https://www.kol-toda.co.il/) 🌐